

En sønderjysk bondehave omkring 1910

A Farm Garden in North Schlesvig 1910 (Junkershof, Sundeved)

Keywords: Gardens, Farms, History, Denmark, Apples, Honeybees, Ornamental Plants, Soft Fruits, Vegetable Crops

Af Peter Beck¹⁾

Gården *Junkershof* på Sundeved ligger ca. 1 km øst for Ullerup kirke. Det er en ensomt beliggende gård, omgivet af grønne marker og tætte, levende hegn. Gården var på godt 25 ha. En halv km derfra ligger Philipsborg, en gård dobbelt så stor. Hvordan gik det til, at to gårde af alm. størrelse kunne få så fornemme navne?

Det tyske navn *Junkershof* har ofte generet dansksindede kredse. Da pastor Feilberg i 1862 gav min mor en smuk salmebog i dåbsgave, kaldte han gården Philipsborgmark. Dog bruger Feilberg i et af sine breve også betegnelsen *Junkershof*. Når vi før i tiden fik breve nordfra, kunne det ske, at gården kaldtes *Junkersgård*, lidt mere dansk altså.

Ordet *Junker* er nemt at forklare, det er tysk eller rettere plattysk og betyder *Junger Herr* (ung herre), oprindeligt en søn af en hertug eller greve. En af disse hertuger er Philip, der byggede slottet Philipsborg i det 17. årh. Det stod knap 100 år, der var simpelt hen ikke brug for det.

Pastor Schrøder i Varnæs har prøvet at finde ud af præstegårdens beliggenhed i ældre tid og er standset ved betegnelsen »Det Hoff«, navnet på et sted lidt vestligere for den nuværende præstegård. Men stedet er en eng, hvor det var helt umuligt at bygge et hus. Og ved at slå op i en plattysk ordbog viser det sig, at ordet også betyder et stykke land til kvægets græsning, for eks. bag en gård. Ved Varnæs præstegård er der altså tale om en eng, og det samme er tilfældet med *Junkershof*; den ligger på en slags halvø, omgivet på de tre sider af eng. Nord for gården er der en stor dam, der har været større i gamle dage. En forlængelse af dammen mod vest op mod Ullerup by er et lille krat, og derfra strækker lavningen sig et lille stykke ud i marken. Øst for dammen er der et længere, smalt krat, der breder sig til et større engstykke, og en smal eng fortsætter nu mod vest langs med vejen til Philipsborg.

Den mark, som min tipoldefar fik i 1787, da Philipsborg blev udstykket, hedder *Junkerskoppel*, og her byggede han så gården ved *Junkerens hoff*, d.v.s. ved *Junkerens græsgang* eller engen, der omgav gården på tre sider.

Der er altså stor sandsynlighed for, at navnet Junkershof (Junkerens hoff) har eksisteret, før gården blev bygget.

At denne så fik navnet Junkershof er ligetil, da hof også betyder en gård. Begge led i ordet Junkershof er tysk, og det kan næppe ændres, med mindre gården får et helt andet navn, og det sker næppe. Det var derimod nemt at fordanske Philipsburg til Philipsborg. Ordet udtales på egnen i regelen Fylsborre.

To almindelige bøndergårde har fået altfor flotte navne, et minde om hertug Philips slot og ejendom.

Den store dam, engen, krattene, vejen, store træer med bygningerne i midten gør, at det er svært at afgrænse haverne. Der var nemlig tre, om ikke fire: min bedstemors lille have medregnet. Alt danner en enhed.

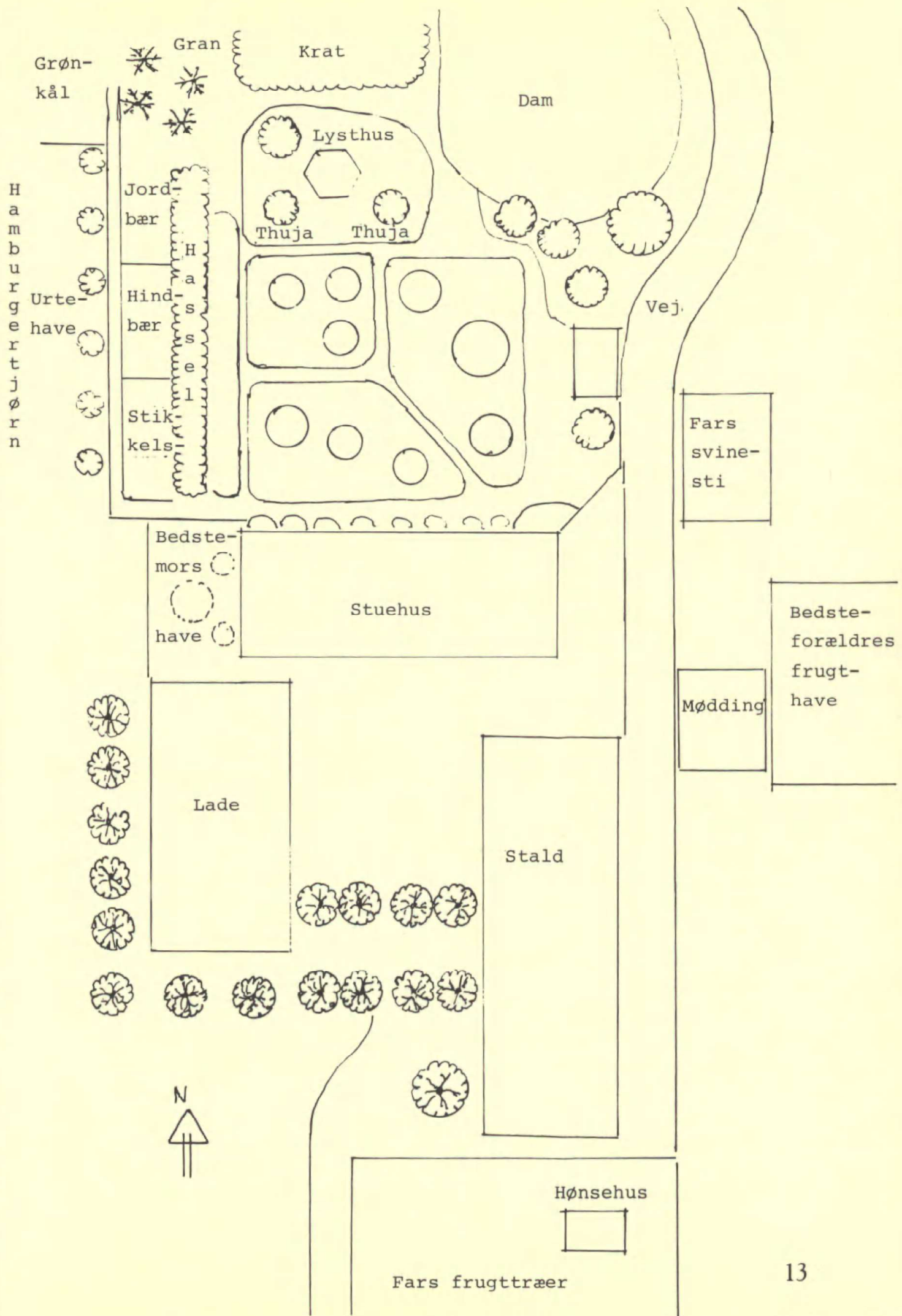
Min bedstemors have

Det var den mindste have, og da jeg var barn, var den i forfald. Min bedstemor havde den vestlige ende af stuehuset – det var aftægtslejligheden, og haven lå for enden af huset. Jeg husker haven ret tydeligt, en firkant omgivet af en meterhøj tjørnehæk. Hun kunne se den fra sit sovekammervindue, og når hun lukkede yderdøren op fra den lille teglstensbelagte entré. Ved siden af døren stod to høje rosenbuske med flade, hvide roser, der duftede fint. Ud fra buskene voksede rodskud op, der kunne graves op og plantes andre steder. Det var mosroser, og rosenknopperne var stærkt hårede, klæbrige og duftede fint. Midt i haven var der et cirkelrundt bed, omkranset af en lav buksbomhæk, der årligt blev klippet. Blomster husker jeg ikke, men en skov af vildtvoksende kruse-mynte, der kunne tyde på, at der før i tiden blev dyrket krydderurter. Oppe i byen Ullerup blev der på en gård dyrket mange krydderurter, der blev kogt til medicin (se Sune Andresen: En sundevædsks bondeslægts historie, 1957). Jorden omkring det runde bed blev skuffet og revet. Når aftægtsfolk boede i et mindre hus tæt ved gården, blev der altid anlagt have, og foruden blomster var der altid nogle frugttræer og bærbuske.

Mine bedsteforældres frugthave

Den lå mellem møddingen og et stort elmetræ, der var det første træ i en række ege- og elmetræer langs en bæk på engen mod øst. Det træ findes endnu. Der løb ajle ud fra møddingen, og det resulterede i, at noget blev kvalt af for megen gødning; andet voksede stærkt og frodigt, bl.a. brændenælder og store skræpper.

I min barndom var der nogle frugttræer tilbage, så store, at de ikke kendes i dag: to gråstentræer, der bar meget lidt. Æblerne var samme gode kvalitet som de bedste i dag. Samme type groede i Gråsten slotshave. Der blev æblerne plukket med handsker på, og de fineste blev sendt til kej-

Grøn-
kål

Gran

Krat

Dam

Lysthus

Thuja

Thuja

Jord-
bær

Hind-
bær

Stik-
kels

H
a
s
s
e
l

Vej.

Fars
svine-
sti

Bedste-
mors
have

Stuehus

Bedste-
forældres
frugt-
have

Mødding

Lade

Stald

Hønselus

Fars frugttrær

serinde Augusta Victoria, der var en augustenborger og gift med Wilhelm den Anden. Kejserindens bror, hertug Ernst Günther, boede ofte på Gråsten Slot.

Så var der et træ med hvide pigeon. To træer med nonnetitter, som blev kaldt »gammeldaws kigge«, et ikke særlig stort æble, langagtigt, lige tykt over det hele. Det havde en meget karakteristisk smag. Efter Anden Verdenskrig har jeg set det i en butik i Flensborg. Æblet var utvivlsomt i familie med »doffelt kigge«, som vil blive omtalt senere. Det største træ i haven var »permine«, meget rigtbærende. En kølig, klar og vindstille efterårsdag, da jeg stod under træet, løsnedes et æble med en svag lyd, omtrent som et stueurs enkelte tik. Det faldt ned i græsset. Jeg samlede det straks op. Hvorfor husker jeg det så nøje – følte jeg, at det var et led i den store livsproces? Jeg tror det. Det store elmetræ, der er omtalt ovenfor, ødslede i højsommeren med at kaste frø ned, der af vinden førtes videnom. Resultatet var en skov af små elmetræer, og i den skov stod der et gammelt æbletræ, et »kris«. Stammen var lang og tynd og helt bøjet til siden af de små elm, hensynsløs ungdom. Et eller to æbler sad i en grøn dusk helt oppe. Jeg klatrede op og husker endnu, hvor ondt den knortede stamme trykkede på knæene. Om vinteren var den tynde stamme næsten sort mod de omgivende brune elmetræer. Jeg havde ondt af det stakkels træ – det blev til et levende væsen, og længe før jeg hørte om Darwin, forstod jeg, hvad kampen for tilværelsen vil sige, at det stærke ubønhørligt overvinder det svage. Det gamle »kris« er forlængst forsvundet, og det store elmetræ bliver nu svært trængt af dets mange børn. I den modsatte ende af haven stod der endnu et »kris«. Æblerne var nærmest uspiselige. Det mærkeligste træ i haven havde lagt sig ned! Stammen lå hen ad jorden. Det blev kaldt »honæffel« (honingæble). Skrællen var tyk; det var et meget smukt æble og fint sødt i smagen. I hegnet mod øst i mine forældres frugthave stod endnu fire store træer fra mine bedsteforældres tid. Det ene var et stort blommetræ. De blev kaldt »spellinge«. Det var meget rigtbærende, dybblå og rigtig modne, meget søde. De var på størrelse med en stor oliven. Jeg har ikke oplevet dem andre steder. Så var der et gråstenæbletræ, der ikke bar noget. Et stort æbletræ var »russumhæge«. Æblerne var grumset røde, og havde de ligget lidt, blev de så underligt fedtede. I hegnet stod endvidere det største af alle vore frugttræer, et »gråbowe«, et groft æble, nærmest uspiseligt. Det var et udpræget »slautæfel« (slagteæble). Det er lidt svært at definere, hvad ordet dækker over. Hjemme kendte vi ikke navnet. Men min svigerfar (1864-1957) brugte ofte navnet. Det var store hårdføre træer, der bar mange æbler. De blev brugt til æblegrød og fedtegrever. Når man havde slagtet, blev der kogt en hel grydefuld af hakket fedt flæsk med mange æbler i. I det blev der lagt et tykt stykke rugbrød. Godt kogt blev rugbrødet taget

op, lagt på en tallerken og noget indhold af gryden lagt ovenpå med lidt salt. Disse »himmerigsmundfulde« (!) spiste min svigerfar med stort velbehag.

Den stor frugthave

Den lå syd for den store lade og var et rektangulært stykke jord, ca. 75 × 40 m. Mod vest var der et tæt hegn af hamburgertjørn, og indenfor stod to rækker af almindelig rødgran; de blev ret tidlig fældet, da frugttræerne blev større. Hamburger-tjørn blev ofte plantet på den tid. De var slanke og havde ikke mange torne. Det var udmærket brændsel, og blev de hugget til pinde på en maskine, forsvandt næsten alle torne.

Der var fire rækker frugttræer, skiftevis halvstammede – skiftevis dværgtræer. De var plantet på en lidt mærkelig måde, sådan at hvert træ stod på en lille forhøjning. Kunstgødning fik træerne aldrig, men med mellemrum god staldgødning, og på den blev der lagt et tyndt lag jord, så gødningen dækkedes. Denne var markjord. Når roerne blev kørt hjem fra marken, var der efter aflæsningen altid en del jord på vognbunden, og den blev skovlet af til en dyngge lige uden for indgangslågen, og derfra på en trillebør kørt ned til træerne. I hele frugthaven var der græs, og når det blev mejet, blev det lagt om træerne og hindrede på den måde ukrudtet i at gro. Ca. 1/3 af frugthaven var hønsegård og adskilt ved et højt trådnet – det samme var sat om hele frugthaven. Og det skulle være tæt forneden, da vi nu og da fik besøg af Mikkel fra en lille skov et stykke syd for gården. Engang havde den snuppet en høne, men vi fandt hurtigt et hul helt nede i den sydlige ende.

Af frugthavens 52 træer var der ingen blommetræer og kun fem pæretræer, resten var æbletræer. Af de fem var der et stort træ, »smørpærer« blev de kaldt. Dem har jeg næppe smagt, da træet var højst ufrugtbart. Ved siden af stod et navnløst. Omkring 1900 var det det mest udbredte pæretræ. Frugten blev meget sent moden, blev ofte ikke ordentlig udviklet, og helt møre blev de aldrig. Et andet pæretræ bar næsten runde pærer, og blev kaldt »issebot«. De havde en lidt syrlig smag og smagte fortrinligt, også nyplukket. De to andre træer var 'Grev Moltke', som endnu kendes, og deres svaghed er, at de rådner indvendig, før man ser sig om. Pærerne dengang kan slet ikke måle sig med dem i dag. Det kunne æblerne nok, da vi havde 'Gråsten', 'Cox Orange', 'Filippa', 'Pigeon' og 'Boskoop'. Men mange sorter kendes ikke mere, således »doffelt kigge« der utvivlsomt var i familie med »gammeldaws kigge«. Det er det største æble, jeg har kendt. Vi havde engang ét, der vejede 1 pund. Smagen var ret svag, og det blev mørt efter nogen opbevaring. Det æble ville min bedstemor helst have, det kunne hun »bide«. Vi havde fire træer af dem. Den største fejl ved dem var, at de p.gr. af størrelsen let faldt ned i blæst, og

de var meget modtagelige for kræft. Et andet navn var »flaskeæble«. Et stort, noget tørt æble var 'Kejser Wilhelm'; ikke særlig smigrende at opkalde det efter »Unser Kaiser«! Det samme gjaldt 'Bismarck', sure æbler, modtagelige for kræft og skurv. Det samme gjaldt også 'Cellini'. Alle disse træer podede far efterhånden om til andre sorter, bl.a. til 'Pastor Feilberg', opkaldt efter N. L. Feilberg i Ullerup, hvor han var præst 1848-64. Det skal stamme fra den store præstegårdshave, og æblet findes endnu et par steder på egnen. Svagheden ved æblet var, at den ene halvdel af æblet forblev grøn og helt uudviklet. Et hårdt, men godt æble var 'Guldpermine'! Det mest rigtbærende æble var 'Grahams Jubilee'.

Af dem havde vi fem kraftigvoksende træer. Æblerne var store og flotte, men ikke noget fint æble. På sydsiden af den store lade stod to espaliertræer 'Grand Richard', udtales på fransk, men vi kaldte dem »grangischa« (med tryk på i'et). Det var et fint æble med hvidt kød. Det er omtalt af Blicher i »En Landsbydegns Dagbog«, »en fin æblesort« står der i kommentaren til novellen, omtalt i Samlede værker 1-33 bd. 7 side 10. Mellem de to æbletræer stod et abrikostræ, der bar meget lidt. Et år var der kun én abrikos. Jeg så ofte til den ensomme frugt, trykkede ofte på den og spurgte far, om den ikke var moden. Han sagde nej, så jeg til sidst så mit snit til at hjælpe den med at falde ned. Jeg bragte den til far, der eftertænksomt sagde: Nåh!

En mærkelig frugt, som vi aldrig har haft, var et mispeltræ. Det havde de på Holmbogård. Da provstinden efter Genforeningen spurgte Grethe Clausen, hvad det var for en frugt, svarede hun – som rigtigt var – »Åfenosse«. »Hvad er det, De kalder dem fru Clausen«? Mås hedder på sønderjysk ås, så ordet betyder »åben mås«. Provstinden havde god grund til at spørge en gang til! Om så nogen af dem forstod ordets dybere mening får stå hen.

På Holmbogård, der var nabo til præstegården, havde de en lignende frugthave som os, og det var pastor Jebsen, der o. 1900 fik far og flere andre til at plante frugttræer. Præstegårdshaven var den største og mest righoldige af alle haver både med blomster og frugt.

Æblerne blev lagret oppe på loftet i store dynger på avispapir. Af de gamle frugttræers æbler skulle min bedstemor have 1/4; det var skrevet i aftægtsbestemmelserne, og de blev opbevaret i hendes spisekammer. Men det holdt op, da de nye æbler var bedre end de gamle! Engang kom fru pastor Jebsen på besøg med et par meget store røde og gule doffelkigge til bedstemor, og de var kun til hende. Præstefolkene var meget gavmilde, og kun det bedste var godt nok.

Far hørte til de første før 1914, der sprøjtede frugttræerne, og det skete med »Roms automatsprøjte«, som vi fik fra det kendte isenkramfirma i København efter en annonce i »Haven«, som vi holdt. Om foråret blev

der sprøjtet med blåsten og kalk og om sommeren med »Schweinfurter Grün«, en meget stærk gift, og virkningen var meget stor.

Landboforeningen foranstaltede en frugtudstilling med præmier i forsamlingsgården »Sundeved«. Det blev en parodi, fordi dommerne som en selvfølge og ganske uretfærdigt tog alle førstepræmier!

Helt nede i frugthaven mellem frugttræerne stod de mange bistader med flyvehullet mod øst. På gr. af hvidkløver (i juni), de mange store lindetræer (i juli) og en lille boghvedemark (i august) havde vi megen honning, og indtægten af solgte æbler og honning var ikke helt lille. Alle bistader med alt det indvendige og maskinen til at slynge honningen ud med, havde far selv lavet. Men vi havde også et par af de gammeldags bikuber, flettet af halm. Flere gange har vi oplevet, at en bisværme havde sat sig i en stor klump i et af frugttræerne. Den blev rystet ned i en bikube om aftenen og vendt om på et lagen. Når et bistade var tomt, blev taget åbnet den næste dag, og far tog så bikuben og lagde den på tavlerne, slog hårdt på kuben, så alle bierne faldt ned mellem tavlerne. Om natten havde bierne lavet en lille fin lysegul bikage helt oppe i det indre af bikuben. Men det kunne ske, at der ikke var plads i et bistade, så blev bierne svovlet ud af bikuben og derved dræbt. Hele voksmassen med honning og yngel blev presset i et stykke linned. Denne honning var skarper i smagen, mørkere og stod i kvalitet under honningen fra bistaderne. Hvor havde bierne travlt om sommeren; især sås det, når de mange lindetræer blomstrede. Bierne tumlede ud og fløj lige i vejret op til de høje træer. Uforglemmelige er lindeblomsternes fine duft og den regelmæssige summen oppe fra træerne.

Bierne var bange for hvepsene, der kom for at stjæle honning, men hvepsene var forholdsvis nemme at fange. Man stillede bare flasker hen, halvfylt med sukkervand. Bierne kunne ikke finde ned i flaskerne, men det kunne hvepsene, og de druknede i vandet.

Man skulle passe på ikke at gå for nær hen til bistaderne, når bierne »trak«, altså samlede honning, så kunne man nemt blive stukket. Den fare opdagede en russisk krigsfange Clementi, vi havde i krigens begyndelse, ikke. Han var ved at meje græs med le, men kom hurtigt løbende og sagde på sit ufuldkomne sprog: »brr, brr, süss, Clementi galop«. Det var let at forstå.

Om vinteren vævede pigerne meget: håndklæder og især sengelinned.

Når det var taget af væven, skulle det bleges, og da frugthaven var lang, og der var passende langt mellem rækkerne, og træerne før 1914 ikke var så store, var den en udmærket blegeplads, der hældede mod syd. På flere gårde havde man et »blegstej« (blegested), der kunne hælde mod syd.

Nederst i frugthaven op ad hønsevævet groede humlen vildt. Den var klæbrig at føle på, men vi brugte den ikke. »Æblegård og Humlehave« har vi altså i sin tid haft.

Med hensyn til indhegning, så var de levende hegn på marken ofte tilstrækkelige; hvis ikke brugte vi pigtråd. Men ved huset, om haven var indhegning nødvendig. Ordet gærde er beslægtet med gård, der jo har flere betydninger. En af dem var »Gårdspladsen«, et andet »levende hegn«. Vi brugte dog kun lidt et gærde. Jeg husker kun sydsiden af mine bedsteforældres frugthave. Alt andet var omgivet af levende hegn som på markerne. Til et gærde brugtes »stave«, en 5-6 cm i diameter. Det kunne være alle mulige træsorter fra de levende hegn, bl.a. hassel og de førmentalte hamburgertjørn. De blev spidset og hugget i jorden med en specielt-formet kølle. Var det pil, man have brugt, kunne det ske, den groede, når jordbunden var tilstrækkelig fugtig. Afstanden mellem stavene var ca. ½ m. Så lange grene som muligt blev så drejet ud og ind mellem stavene og trykket godt ned. Var det tjørn, man brugte, havde man »gæhanske« (gærdehandsker) på, lange tykke læderhandsker, der nåede helt op til albuerne. Øverst blev der lagt en lang »slæt« (lige) gren. Bagefter blev de længste sidegrene klippet af med en saks. Det var en stor kunst at lave et fint gærde. Ordet stav hedder på sønderjysk en »gåstawe« (kort å med tryk på første stavelse). »Gå« er ordet gård i betydningen »gærdestav«.

Blomsterhaven

Blomsterhaven var nogenlunde firkantet, ca. 30 × 30 m, fra det gamle plankeværk mod øst til rækken af nøddebuske mod vest og stuehuset mod syd til dammen mod nord. Som vist på tegningen bestod den af tre græsplæner og tre græsrabatter.

I afsnit I. blev der skiftevis plantet levkøjer og strudsferasters. Planterne hentedes hos gartneren, pakket ind i et stort rabarberblad med avispapir udenom.

De blev plantet om aftenen. Som skærm mod solen blev der sat et lærred op, eller en havebænk kunne også skygge. Bedet nr. 2 var større, og her var der plantet roser af forskellig farve. Den hvide hed Snedronningen. To røde, der lignede hinanden hed La France og Kaptajn Christi. Duften var forskellig, og jeg er ofte gået rundt om bedet for at iagttage forskellen; fælles var en »kølig« duft. Sygdomme på roserne kan jeg ikke huske, og vi har aldrig sprøjtet dem. I et lille cirkelrundt bed (3) blev der plantet stedmorsblomster. De stod kun kort tid, da de blev ranglede. Så såede vi reseda, der ikke har fine blomster, men havde fin duft.

I den næststørste græsplæne (II) var der også tre bede. Nummer 1 var et stort bladbed. Det var cirkelrundt og højest i midten. Planternes blomster spillede ingen rolle; det, det kom an på var bladenes forskellige farve og størrelse. Jeg husker tydeligt den yderste kants gule farve. Oppe på toppen stod en tobaksplante. Når man havde målt bedets diameter, vidste gartner Jørgensen i Vester-Sottrup det rigtige antal af hver slags. Et sådant

bed var meget dekorativt og almindelig i mange haver. Alle planter var etårige, men i min svigermors have var der flerårige, som blev købt hos Peter Jensen i Tombøl, der i mange år skrev et lille stykke om planter i Sprogforeningens Almanak. (Om ham kan man læse i almanakken 1929, side 87-88). I årgang 1904 side 108 skriver han om et flerårigt bladbed. Efter at have givet anvisning på forberedelserne (jordbehandling m.m.), skriver han: »I midten af bedet plantes en *Singularia turkistanica*²⁾ med mægtige blågrønne blade og en 2 m høj kæmpemæssig gul blomsterklase, eller der plantes en *Spirea gigantea*³⁾ fra Japan med en 2 m høj mægtig hvid blomsterklase. Uden om den plantes 4-5 stykker af *Symphytum officinale* eller på dansk: brogetbladet kulsukker, med store stribede og grønne blade og blå blomsterklokker. Uden om dem i passende afstand plantes forskellige sorter *Funkia* med store blålige grønne eller gulstribede blade og hvide blomster. Hvis bedet er stort, kan der atter plantes uden om dem forskellige af de små lave *Funkia* med mælkehvide stribede blade.

En sådan gruppe, der kommer hvert år på ny, er ikke dyr at anskaffe, ca. 3 mark, og bliver stadig smukkere«. I en annonce i samme årgang anbefaler han en mængde forskellige planter, buske og træer med vedføjede priser. Det har været et stort gartneri.

Så var der *Lathyrus* i II,2. Denne blomst blev almindelig o. 1910. Frøene blev sået i udkanten af et lille rundt bed, og planter krøb op ad tyndt ståltråd, der var fastgjort et godt stykke oppe på en tjæret egepæl, der var gravet ned midt i bedet. Pælen havde sin historie; det var spidsen af den gamle klokkestabel fra Ullerup kirkegård, der blev fjernet 1902, da kirken fik et tårn. Blomsternes duft, helt anderledes end alt andet, var lidt af en åbenbaring, fin og fremmedartet. Dette bed synede mere end alle andre ved sin højde og den overdådighed af de små sommerfugleagtige blomster i alle farvenuancer.

Et stort bed var begoniebedet II,3. Knoldene var de storblomstrede røde, gule og hvide, indforskrevet fra Wesselburen i Ditmarsken. Stor opstandelse blev der, når der blev råbt: »E gris æ i e kalgå« (grisene er i haven). De kom ind, når man havde glemt at lukke plankeværksdøren. Så var det bare om at komme ud og få dem jaget væk. Engang var det dog lykkedes dem at nuffe hele bedet op, så de fine knolde måtte nyplantes, og derved blev de hæmmet i væksten. Grisene vidste nøjagtig, hvor plankeværksdøren var, og de løb ind i stalden og videre ind gennem et lille hul i muren til soen. Derved kom en altid i klemme og måtte med et lille skrig trække sig tilbage.

Lærer Jørgensen i Blans, der kom nordfra ved Genforeningen 1920, og også var gartner, indførte nogle hårdføre, småblomstrede røde begonier. Det var store knolde, som han formerede ved at skære dem i mindre stykker. Det var stordrift, og mange købte dem, så de blev udbredt ud over sognets grænser. Og vi plantede dem også senere.

I den mindste græsplæne III var det ene bed III,1 af samme type som I,1; skiftevis strudsfjerasters og levkøjer. Og så var vi nogle af de første, der havde petunia, i II,3. Frøet fik vi fra Erfurt.

Det er jo de blomster, der sammen med stedmorsblomster er dem, der sælges mest af i dag. Det mærkeligste var III,3; det var høje tujabuske – de samme som nedad skråningen ved siden af lysthuset. Det var vist fire, der var vokset sammen til et stort filter med fuglerede. På den lille græsplæne III plantede jeg som barn en lille blodbøg, som jeg havde fået med hjem fra et besøg hos min morbror, der havde en gård – Munkholm hed den – ved Vejle. Der stod »Danmarks største blodbøg«, sagde man. Mange af dens frø blev til små træer under den. Det var et sådant lille træ, jeg fik med hjem, og det er nu et stort træ.

I den lange græsribat (a) mod vest var der midtpå en stendysse. Vi brugte udelukkende natursten, samlet op på marken. Her voksede »em-megrø'ent« (singrøn) med blå blomster; desuden Fuchsia, der var hårdføre og kom år for år. Senere fik vi nogle ranglede grøn- og hvidstribede planter og liljekonvaller. Vi brugte altså natursten, men mange hentede store klumper sammensmeltede mursten fra et af Egersunds mange teglværker. De var grimme: lidt grumset gule og blåsorte. Det var svært at holde dyssen ren for senegræs. En lyrisk skildring af en stendysse har Peter Jensen givet i Sprogforeningens Almanak 1905, 118-19. Han foreslår en stendysse i flere afdelinger: En med alpeplanter, en afdeling med planter fra Himalaia, en tredje med planter fra Rocky Mountains. Planter kan man få fra Bayern. Der dyrkes over 2000 arter alpeplanter, og i en annonce anbefaler han 100 forskellige, der koster fra 10 til 50 penning stykket.

Langs med stuehuset under vinduerne var der plantet fine bregner hentet fra de levende hegn, og ved havedøren groede en stor rød 'Crimson Rambler'.

Ind mod stuehusets østre ende var der en lille græsribat (b), der afgrænsede et lille buskads af samme type som c. Afgrænsningen mod øst var en del af det før omtalte høje plankeværk.

Øst for den store plæne I stod et mægtigt pæretræ med fire store stammer, som hvert år bar en overflod af augustpærer, og spist på det rigtige tidspunkt smagte de godt, og flere kom fra byen for at hente en kurvfuld. Jeg kendte hver gren på træet. Nogle pærer blev tørret hele, kun stilken blev taget af. Skåret i stykker fik vi dem i kærnemælksuppe og i »vandvælling« (sødsuppe), der var saft fra »hånsbæ« (ribs) eller det var »suramkol« (syresuppe).

Æbler, der skulle tørres, blev skrællet og kærnehuset taget ud. Når den gamle ovn i baghuset efter badingen havde en passende temperatur, blev pærerne eller æblestykkerne sat ind på en jernplade. Ovnens måtte ikke være for varm, så blev frugten stegt, og det var ikke meningen.

Et stort valnøddetræ (v) stod længere ned mod dammen. Omkring træet var der buskads, der bestod af Deutzia og Weigelia og små lyserøde roser, lidt vanskabte, der duftede fint, afgrænset af en græsrabat (c). Valnødderne var af fin kvalitet, men træet bar for lidt. Et enkelt år var der mange, og de blev på to jernplader tørret i ovnen, men den næste morgen var halvdelen forsvundet – rotterne havde hentet dem. På græsrabatten stod et ret højt blommetræ (bl), der ikke bar ret meget. Blommerne var rød-blå og meget tørre. Rabatten endte brat med et krat af snebær og »vilde« syrener med fin duft. Og i krattet stod vort eneste kastanietræ (k).

Inde i stuerne havde vi kun få blomster. De mest almindelige var »stjerneblomster«⁴⁾, begonier og fuchsia, endvidere palmer og nogle grøn- og hvidstribede bladplanter som dem i stendyssen. Jeg mindes ikke, at afskårne blomster blev sat på bordet. I »æ dauledøns« (dagligstuen) var der ikke blomster i vinduerne. Det var der kun i den lille fine stue og i »æ pissel«, den store trefagsstue, hvor juletræet i øvrigt stod. En tid var det på mode at have et »blomboe« (blomsterbord). Stativet til et sådant var tykke hasselgrene (tre eller fire). De var slået sammen på midten, sådan at de spredtes ud forneden og bagefter savedes sådan til rette, at det stod fast og ikke vaklede. Den øverste del af grenene havde forskellig højde, og på enden af dem blev en lille rund træskive slået fast på størrelse med en frokosttallerken. Rundt om den blev der fastgørt flækkede elmepinde, ca. 10 cm lange. De blev lavet af skud fra dem, der havde riflet bark. Så blev urtepotterne sat ned på bakken. Mor købte et sådant blomsterbord i Sønderborg til fire urtepotter. Det lykkedes mig at lave et brugbart bord til tre urtepotter. Det store blomsterbord blev anbragt i »æ pissel« og mit i den lille stue.

Pinselørdag om formiddagen bandt mor syv krans – de seks til slægtninge begravet på kirkegårdene i Ullerup og Nybøl.

I den syvende krans måtte der ingen blomster være – den var bestemt til det store monument for danske faldne i de to slesvigske krige. Hvis blomster havde været tilladt, ville det altid have været røde og hvide, og det var farligt for statens sikkerhed! Kransene blev bundet på pilekviste, som jeg tidlig om morgenen hentede på en bred markvej, hvor der var mange stynede pile; toårsskud var de bedste – de lod sig let bøje cirkelrunt. Når mor var færdig med kransene, blev de lagt ned på kældergulvet og overstænket med vand mod at visne for hurtigt. Om aftenen samledes mange folk på kirkegården for at lægge kransene mellem de klippede buksbomhække.

Jorden var leret, og det var et hårdt arbejde at »sgøffel« (skuffe) de mange havegange. Et par gange om sommeren gik mor rundt og skar græsset af med en spade om bedene og ved havegangene, der blev altfor

dybe, da for meget blev revet væk. I en regnfuld tid kunne en træsko godt blive siddende! Far slog græsset med le, helst en tidlig morgen, når græsset var dugvådt. Det først mejede græs om foråret havde en dejlig frisk duft.

Selvfølgelig skulle haven være rengjort, når vi om sommeren havde gæster til »stor aftenkaffe«. De kom i flere hold. De fornemste var 6 familier i alt. Om sommeren skulle konerne naturligvis ud i haven. De var alle sortklædte og gik to og to rundt i havegangene. To koner var af mægtigt omfang. Pludselig kunne de stå stille, og i den karakteristiske aftenbelysning i alt det grønne med blomsterbedene ville det have været et godt motiv for en maler, skulle jeg tro.

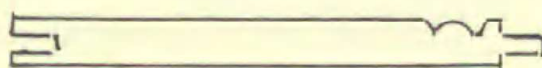
Mange havde en stor flaske sat op på en pæl med flaskehalsen nedad. Det kunne være en flaske til vinfremstilling – nogle var forsølvet. Sådanne flasker har vi aldrig haft. I Blans i en bondegårdshave stod granitfonten fra Ullerup Kirke, fyldt med blomster. Ved Genforeningen kom den igen til ære og værdighed i kirken.

Flagstang, lysthus og sø

Men én ting manglede i haven: en flagstang. Den anskaffede far allerede i 1915. Den blev hentet i Tralskov, der ejedes af danske, og vor russiske krigsfange afbarkede den og høvlede den glat. Den blev så lagt op på loftet på stuehuset ind under hældfaget. Samtidig købtes tøj til flag. Begge dele ventede så til bedre tider, der kom den 10. fbr. 1920, afstemningsdagen.

Et midtpunkt i haven var lysthuset oppe på en meterhøj forhøjning. Far havde selv bygget det. Det var sekskantet.

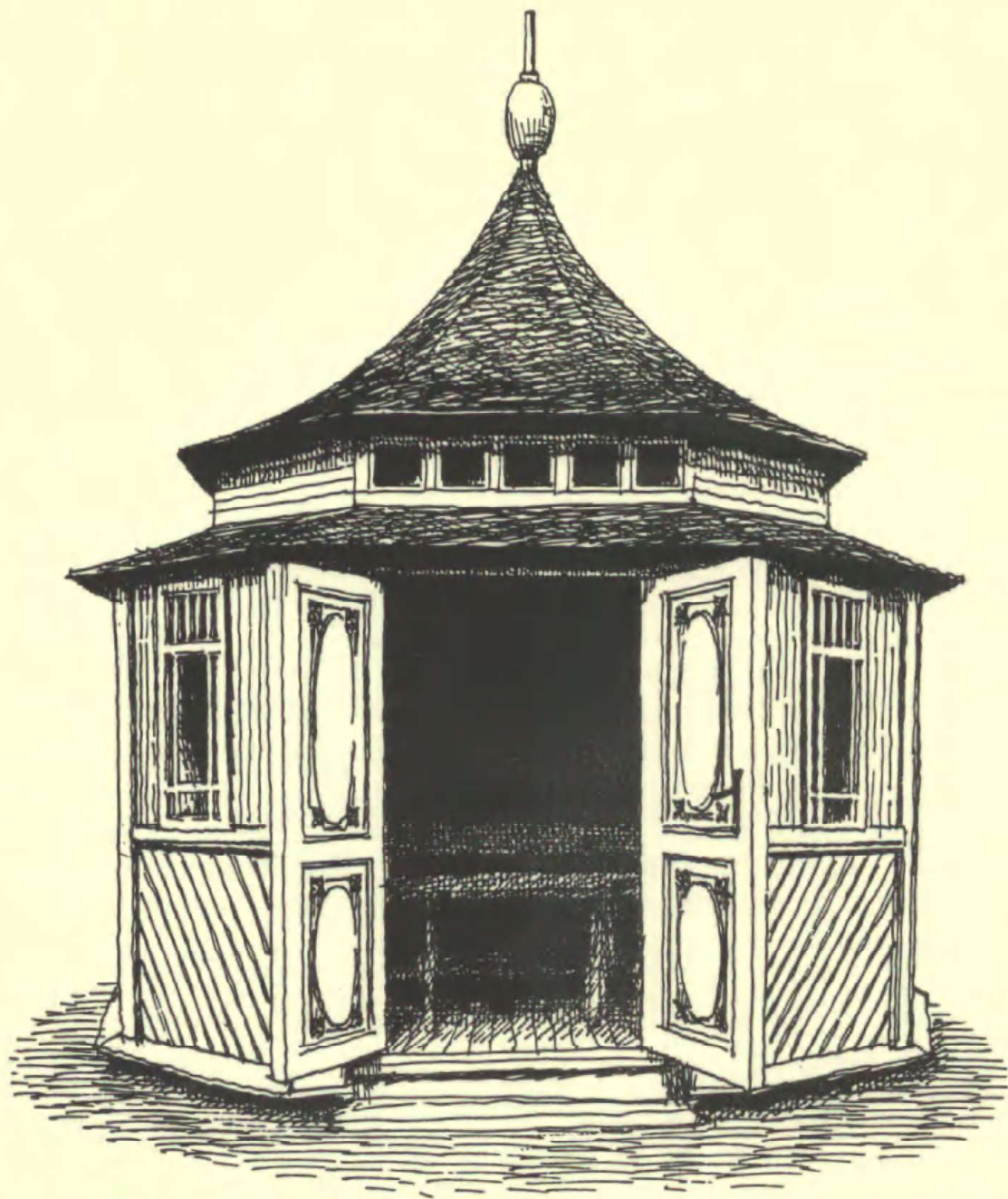
Om vinteren lavede far skelettet i »e hoglaj« (snekerværkstedet). De 6 tagribber var af egetræ, resten af fyr. Spidsen, der var af elletræ, drejede han på drejeblandet. Der var to store vinduer, og under kuplen var der tre lange smalle vinduer – på tegningen ses det ene midtfor. Tidligt på foråret blev det så bygget under to store elmetræer. Alle brædder var

kelede, malet rødt eller grønt.

Lysthuset blev malet kedeligt gråbrunt. Det kelede blev skiftevis malet grønt eller rødt. Da jeg hentede den grønne og røde farve, sagde maler Clausen: »Når du ser ned i den cinnoberrøde farve bliver du blind«.

Det mærkeligste var døren. Udvendig så den ud som alt andet af beklædningen, men indvendig var der fastgjort nogle gamle fine alkovedøre fra ca. 1800. Når døren var lukket, var der indvendig en mærkelig belysning. De tre lange vinduer under kuplen gjorde, at denne ligesom svævede frit. Indvendig var alt hvidmalet. Pinsedag udsmykkede jeg hele det indre med friskplukkede lindegrene. Og hos bageren hentede jeg 25 rundstykker til 50 penning, og så fik vi kaffe derude. Døren stod åben, og solen skinnede så klart derude på det grønne græs og de mange blomster med deres fine dufte i den morgenfriske luft.

Det sekskantede lysthus lidt bagtil i haven ved Junkershof. Taget er tegnet for spidst, det var nærmest hvælvet. Rentegnet af Peter Dragsbo.

Vest for lysthuset stod to store elmetræer, og bag forhøjningen mod nord var der krat af el, pil og ask, en meget frodig vegetation. I en regnfuld tid kunne det være lidt fugtigt at færdes der. Der voksede dér nogle høje røde blomster, og hvor der var mest fugtigt store spiræa, der duftede stærkt, og ude i dammen gule iris. Her havde en langbenet vandhøne sin rede, og når vi nærmede os den, forsvandt den lydløst mellem irisstænglerne. I et hjørne mod sydvest stod en klynge store grantræer. Under dem blev min gode ven hunden Thor – min barndoms legekammerat begravet

i det tidlige forår – mæt af dage. Den fik vintergækker med i graven.

Med til blomsterhaven hørte den store dam. Far havde lavet en fladbundet pram til tre mand, og jeg foretog ofte en lille rotur. Der var tre anløbsbroer, og derfor kunne jeg arrangere fast skibsfart mellem stationer med hjemlige navne: Ballebro, Sottrupskov og Sønderborg.

Det var så spændende, at man kunne få karlene og pigerne til at lege med. Søtrafikken var naturligvis ikke gratis. Pengene blev lavet på den måde, at der blev lagt en mønt under et stykke hvidt papir, og så gned man med den stumpe ende af en blyant rundt over mønten og snart aftegnedes mønstret med dens værdi sig tydeligt på papiret, så blev de klippet ud og lagt i en pung. Dammen var dyb og mudret; den dannede afslutningen på et langt engdrag, og der var høje skrænter mod nord- og sydsiden. Den nordlige var om foråret tæt besat med smørblomsternes små fine grønne blade, og snart blomstrede det gult over det hele, men et par uger senere var alt skjult af det tætte elmekrats udsprungne grene. Ænderne sørgede for, at dammen ikke groede helt til med »andemad«. En tid havde vi en åkande midt ude i dammen. Den var blevet trukket op af vandet i Lundsøen i Avnbøl-Østen. Den blev plantet i en gammel »torrekorre« (en stor flettet kurv af pil, der blev brugt til at bære »torre« (tørv) og andet brændsel ind i køkkenet). Kurven blev fra båden sænket ned i mudderet, og den slog hurtigt rod. Senere ødelagdes den af ænderne og gæssene. Far er sikkert blevet inspireret til at plante en åkande af Peter Jensen i Tumbøl, der i Sprogforeningens Almanak nøjagtigt har beskrevet den fremgangsmåde ved plantningen, som far brugte.

Køkkenhaven

Mod vest blev blomsterhaven afgrænset af et nøddehegn, der strakte sig fra forhøjningen med lysthuset, videre bag om stendyssen op til havegangen langs stuehuset og lidt ind til midten af køkkenhaven. I en ret vinkel fortsatte den så helt ned til krattets nordlige ende – den længste sti i hele haven. Nøddehegnet var fine tyndskallede 'Lamberts'. De bar meget lidt – rimeligvis fordi de ikke blev befrugtet af en anden sort.

Halvdelen mod øst nåede kun ned til føromtalte store grantræer. Dette stykke var delt i tre lige store stykker. Først stod to rækker stikkelsbærbuske, og af dem havde vi tre slags: de tidlige små gule, der var hårede, nøjagtigt de samme som i dag. de to andre slags var store, hårede røde og store glatte grønne. Vi fik stikkelsbærgrød af umodne frugter, resten blev spist fra buskene. I mange år var buskene sunde, men o. 1910 blev de angrebet af stikkelsbærdræberen (skimmel), og den var man magtesløs overfor.

Det næste stykke var tilplantet med hindbær, der ikke bar noget. Det var stive stængler. De blev ryddet og man anbefalede at plante 'Superla-

tiv'. De findes endnu i handlen, men stænglerne er så tynde, så de skulle bindes op. Der blev lavet hindbærsaft og syltetøj af dem.

Det nederste stykke var tilplantet med jordbær, og de bar godt. Jeg tror sorten hed 'Laxton's Noble'. Vi fik jordbærgrød, men langt de fleste spistes på stedet eller serveret med »gojmjolk« (god mælk), mælk med fløden på. Den nymalkede mælk blev hældt i flade fade, og den næste dag kunne fløden tages af med en ske. Mor tog den af med overkanten af en krummet pegefinger. Først kørte hun rundt langs kanten af fadet for at fjerne den fra fadkanten og så skubbede hun fløden af. Mælken, der blev tilbage, hed »afflot« mælk og svarer nærmest til vore dages sødmælk. Jeg husker ikke, hvordan man gødede jordbærrene, men en ting gjorde vi ikke: at hælde natpotten ud over dem! Det gjorde mange, da man helt overtroisk mente, at det var langt det bedste. Og det fortsatte man med til i betænkelig nærhed af modningsprocessen! Langs med stikkelsbærbuskene havde vi højstammede roser i flere farver. Far og jeg gik sent på året, når bladene var faldet langs de levende hegn, hvor der bl.a. var mange vilde roser. Så vi en lang slank rosengren, fik den et bånd bundet om. det betød, at når karlene om vinteren stynede hegnet, skulle de undgå at skære den af. Den blev så gravet op og plantet i haven. Tidlig om foråret podede far så et par ægte rosenpoder ind i passende højde. Med sin kniv skar han et T-formet snit ind i barken og åbnede den forsigtig, så den ægte rosenpode kunne sættes fast, og det hele blev oversmurt med podevoks. Podningen lykkedes næsten altid, og når poderne var groet lidt, blev den »vilde« top skåret af. Da stammen var tynd, blev den bundet til en tynd pæl. I løbet af et par år havde vi en række af højstammede roser i alle farver hentet ind fra de levende hegn.

På den anden side af havegangen stod der en række store ribs- og solbærbuske med meget små bær. Plukningen tog tid og pigerne sad på en stol med et fad i skødet – ribsene med stilk, solbær uden. De plukkede ribs blev i fadet presset med hænderne, og saften senere presset ud gennem et klæde – et ret hårdt arbejde med hænderne.

Anbefalet blev en italiensk saftpresse »Tutti Frutti«, men den pressede alt for hårdt, så den snart gik i stå. Solbærrene blev kogt i lidt vand og senere presset. Vi havde hvert år ca. 30 flasker »hansbæsaft« (ribssaft). (Husstanden bestod i regelen af 9-10 personer). Pastor Jebsen fortalte engang, at de havde 75 flasker ribssaft og meget solgte de i Flensborg. Mellem Frugtbuskene var der hele vejen skiftevis påskeliljer, vintergækker, dorotealiljer eller pinseliljer. I præstegården havde de en mængde vintergækker; de blev plukket og bundet i små buketter, overstænket med vand og lagt i papkasser og henimod aften sendt med toget fra Avnbøl St. til Flensborg. En vinter solgte de for 1000 mark, en kæmpe stor sum, mere end en månedsløn, og præster blev særdeles godt aflønnet. Pengene ud-betaltes ofte i guldmark!

Køkkenhaven var inddelt i bede, og mellem hvert bed lavedes der en lille sti ved at gå med træskoene tæt mod hinanden ind mod snoren, og med en skovl blev så lidt jord af den tiltrampede sti skovlet op på bedet, og så kunne man så, to rækker i hvert bed. Agurkebedet blev anderledes behandlet. Her såedes kun en række i midten, og jorden skrånedes nedad mod midten – så fik agurkerne mere vand, mente man. Vi dyrkede kun de helt almindelige grøntsager: krus- og rodpersille, selleri, porrer (der aldrig blev udtyndet), de store flade rødbeder, mange skalotter, aldrig løg og aldrig gulerødder – de blev sået i marken mellem roerne og her blev også plantet hvidkål. På det nederste lave stykke blev der lagt kartofler, små gule faste. Når de var tagt op, gravedes stykket, og så blev der plantet grønkål, og de blev stående til næste forår, når stykket blev forårsgravet. Langt de fleste kartofler blev dyrket på marken. Sorten var 'Magnum Bonum'. De trivedes dårligt i den lerede jord, og ville i dag være blevet kasseret som spisekartofler. Når de var taget op og var blevet tørre, blev det parti, der skulle bruges sidst, lagt i en rund pyramide på jorden, dækket til med et tykt lag halm, så blev der kastet jord op over halmen. Når frosten så blev strengere, blev der lagt et tykt lag halm over hele stakken. Jeg mindes ikke, at kartoflerne nogensinde blev ødelagt af frosten. De blev så taget ind en frostfri vinterdag. Nogle familier i byen havde fået lov til at lægge en række kartofler ved siden af vore. Vi havde altid den grove rødlige hønsesalat, selv om der dengang også fandtes den langt finere hovedsalat.

Den serveredes med fløde med sukker. Spinat har vi aldrig haft. Græskar, agurker og rødbeder brugtes som i dag. Persillen blev brugt til mælkesovs og grønrærter og gulerødder. Ærterne var altid de høje, de hed 'Kong Frederik', og holdtes oppe ved »ædris« (ærteris). Det var altid hasselgrene fra hegnene, godt 1 m høje. Lave ærter har vi aldrig haft. Vi havde kun én slags bønner, snittebønner, det var stangbønner og hed med god grund 'Lange brede Sværd'. Senere fik vi også de grove »tyrkiske bønner« (= pralbønner). De blev saltet og anbragtes i en stor stenkrukke og kunne holde sig hele vinteren. Grønkålen blev brugt til grønlangkålsuppe, ofte med byggryn. Almindeligst var dog grønlangkål, og den blev – og bliver stadigvæk – anderledes tilberedt end den »kongerigske«. De ribbede grønkålsblade blev kogt, trykket af og kørt sammen med kolde kogte kartofler gennem kødhakkemaskinen. Kålmassen blev så varmet op i en gryde med fløde og smør (margarine). Så blev den spædt op med suppen fra hamburgerryg eller røget skinke eller røget svinekød, smagt til med peber og evt. mere salt. Den serveredes så med det kogte kød og kogte brunede medisterpølse, senop, rugbrød og rødbeder.

Efterskrift

Blandt mine mange fritidsbeskæftigelser i de senere år til min høje alderdom har havearbejdet været den største fra det tidligste forår til henimod jul. Den blev grundlagt i min barndom.

Tidligt om foråret kom de store farvestrålende frøkataloger fra Erfurt, og straks blev der indsendt en bestillingsseddel. Når frøet så kom, morede det mig at putte det i andre poser, som far lavede til mig – og spildte ikke så lidt! Noget af frøet (gulerødder, persille) duftede fint og skabte forventninger. Selv havde jeg en lille have med blomster og ærter. I en lille drivbænk avlede jeg blomsterplanter, som jeg solgte til mor.

Da min bror, der faldt i krigen 1916, var 5 år ældre end jeg, gik jeg meget alene og udviklede derved evnen til at lægge mærke til de små ting i haven og på marken. Det skete ofte i selskab med mor. Hver dag gik vi ud i haven, og vi foretog lange ture ad de mange markveje. Vi så på naturen i dens helhed og på alle enkelthederne. Den interesse har holdt sig til idag.

Arbejde og iagttagelse er der næsten året rundt, om vinteren afbrudt af frost og sne – og dog! en stor hare sidder på bagbenene ude i haven for at nå grene højere oppe. Hver lille gren bliver bidt skråt af.

Midt om vinteren giver hyacintduften ude i vindfanget anelser om det kommende forår. De første rigtige forårstegn er nok erantis, små spæde krumme spirer – endnu ikke helt grønne – kommer op af jorden for snart at rejse sig op og at blomstre. Men så kommer sneen, lægger sig om blomsterne, og den lyse gule farve kan ikke rigtig gøre sig gældende i alt det omgivende hvide. Man bliver gal i hovedet på vejret – nu var alt så godt igang. »M.h.t. vejret hersker der en utøjlet vilkårlighed«, siger Karel Capek, tjekkeren, der har skrevet den berømte bog: »Et år i min have«. Den indeholder mange morsomme træk. Det skrækkeligste er, at vi er magtesløse overfor vejret – ligeså magtesløse som en solsort, der oppe på taget puster sig frygtindgydende op og skælder ud på en kat, der uanfægtet går videre – dog ligesom mere duknakket.

Under blommetræet står en tæt buket af gule krokus, den ene blomt tæt ind på den anden og danner en gul halvkugle.

Pludselig er en tyk brun pæreknop vokset lidt og blevet gul på siden – kun en, den næste dag er der flere, livsprocessen er igang.

Er vejret godt, går vi mange gange ned i haven for at se på udviklingen.

Salat og spinat sås i to lange rækker ved siden af hinanden for senere at kunne glæde sig over den guldgule og den grønne farve – de to kontraster.

Flere dage i træk venter vi på ærterne; det første, der sker, er en svag revne i jorden, og snart ses ryggen af den første, den næste dag flere, og snart skimtes hele rækken; mærkeligt, at de små svage kim kan skille jorden ad – den være nok så leret og hård. For at iagttage rigtigt skal man gå flere eller mange gange ned i haven. Den 26. maj var der om morgenen kommet en agurk op; kl. 2 var der 27 og kl. 5, 40!

Under 6 fritstående espalierpæretræer er der fyldt med forårsblomster i alle farver; særlig er der en lille blå, og den skal ses i solskin. En kyndig maler har fortalt mig, at man ikke er i stand til at fremstille en sådan farve. I Morten Børups forårsviser »Frydeligt med jubelkor« bruges udtrykket: nye skabningsunder; de er uden tal, og et menneske kan kun overkomme at lægge mærke til ganske få. Den gamle filosof Sibbern siger, »at man skal leve sig ind i og blive fortrolig med naturens store processer og aktioner, naturens hele store livsbevægelse«. At kunne gøre det er baseret på de mange små iagttagelser.

På et meget passende sted havde en lille tuja sået sig selv; den var rund som en bold, men den næste sommer skød den i vejret, blev lang og slank – det var nemlig dens bestemmelse at blive pyramideformet. Nu er den kæmpestor og hører i grunden hjemme i en herregårdspark som fritstående på en græsplæne.

En kollega af mig tog mig om bag ved huset og viste mig et lille espalierpæretræ med kun tre grene, hver lidt over 1/2 m. På den ene sad en stor pære – træet havde påbegyndt sin opgave i tilværelsen. De fineste af alle pærer er 'Doyenne de Comice'. Som mindre ser pæerne helt almindelige ud, men o. 1. september får alle en lille fordybning oppe ved blomsten og bliver lidt skæve. Man skal iagttage en bestemt pære for at se udviklingen. Men det er dog ikke helt rigtigt, at alle får den lille fordybning; der er altid et par, der afviger fra normen; de er slankere. Når man tygger på en pæregren, er den besk, men gennem den går saften, ud til pærens fine smag.

Carel Capek skriver om – måske ironisk – »at en græsplæne skal være grøn som et billardklæde og tæt som et smyrnatæppe«, men er det nu det rigtige mål, at alt skal være så friseret. Jeg vil godt lade de små ærenpris gro og blomstre – disse bittesmå blå blomster, der skal ses i solskin, og kommer der så et vindpust, bevæger alle blomster sig i små korte ryk.

Men så mælkebøtterne, ja, dem graver man op, men trods ihærdige udryddelsesforsøg overser man altid nogle, og en skønne dag ses blomster lidt frækt og udfordrende – de skylder én ikke noget. Vi lader dem blomstre og gentager det lidt banale, de er jo i virkeligheden kønne – Dog snart skal plænen klippes!

Chr. Elling skriver et sted, at syrener har en *fugtig* duft; det er der flere blomster, der har.

For flere år tilbage læste jeg hos Aarestrup verslinien »som sølverstøv på aurikler«, en genial billedtale. Jeg har flere gange taget en blomst med i skolen og ladet den gå rundt for at eleverne kunne konstatere rigtigheden.

Havearbejdet kan blive lidt træls – indrømmet, men jeg holder af arbejdet.

Når vi har gået rundt i anlæggene, f.eks. i Rom og set folk arbejde, kan det godt krible i én. Den meget passive seen kan blive trættende, og i tankerne er man hjemme i haven, for der blomstrer frugttræerne med sød duft. Blomsterne på gråstenæblet er særlig store, på pigeontræet små. Naturen er såre forskellig i nord og syd. I Italien og Spanien er lyset så hvidt og duftene anderledes, men ligeså fine som i Danmark.

Mon nogen har beskrevet pinsen bedre end Grundtvig i salmen »I al sin glans nu stråler solen. Det ånder himmelsk over støvet, det vifter hjemligt gennem løvet« osv. Denne salme fremkalder tusinde associationer fra barndommens have, fra markerne mellem de levende hegn. Syns- høre- lugtesansen, alle er taget i brug. Har Grundtvig, stuemennesket, lukket vinduet op en tidlig forårmorgen efter en lang nat ved skrivebordet og ladet pinsenaturen komme ind ad vinduet til sig og brugt den i kristendommens tjeneste?

Men der er også glimt af vinter om sommeren, og det føles helt naturstridigt, når haglene hopper hen ad fliserne og en kort stund gør græsplænen hvid, og kun grønne græsspidser er at se.

Om efteråret kan man glæde sig over det forskelligfarvede løv: de lysebrune lindeblade – som barn dækkede jeg mig til i en stor bunke ude på gårdspladsen og frøs! Nedfaldne bøgeblade ligner hamret kobber, siger H. C. Andersen.

Men om efteråret skal alle sveskeblommer, æbler og pærer plukkes, deriblandt gråstenæblerne, indtil nu uovertruffet af alle andre sorter. Da H. C. Andersen 1845 havde påbegyndt en af sine store udenlandsrejser, skriver han i et brev fra Odense, at han vil gøre ophold på Gråsten Slot – her skrev han den lille pige med svovlstikkerne – »så ser jeg, hvordan gravenstenerne smager mig«.

Desværre får vi ikke at vide, hvad H. C. Andersen mente om dem!

Karel Capek skriver, »at løvspringet er en naturproces, en naturens procession, er en march«. Forrådnelsen er også en naturproces, men den får os aldrig til at tænke på en procession. Den store danske videnskabsmand Niels Steensen fra det 17. århundrede mente, at naturen er opbygning og nedbrydning, og dette er en altomfattende, guddommelig skønhedsåbenbaring.

Vi kan iagttage tusinde enkeltheder og glæde os derved, men derover må vi ikke glemme de helt centrale ting, som Frans af Assisi nævner i sin berømte solsang, som han digtede i blindhedens mørke. Han takker for solen, den stråler med stor glans, et billede på den Højeste selv, han takker for månens og stjernernes lys, for den friske vind, for al slags vejr, for det rene vand, for ilden og til sidst selve Moder Jord for alle de frugter, den kan frembringe, de mange farvede blomster og det friske grønne græs; alt det »alle kan have«, som Sibbern skriver.

Noter:

1. I tysk realskole i Sønderborg og Flensborg til november 1918, student fra det danske gymnasium i Sønderborg 1922. Cand.mag. med dansk som hovedfag 1928. Lærer ved Vestjysk Gymnasium i Tarm 1929-43. Lektor i Åbenrå 1943-70. Har bl.a. skrevet Dansk dreng i Sundeved. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 1973 samt Ung mand fra Sundeved 1975.
2. Sandsynligvis *Ligularia macrophylla* fra Kaukasus og omegn.
3. Sandsynligvis *Filipendula camtchatica* (red.).
4. Sandsynligvis *Senecio cruentus*, Cinerarie (red.).